

УДК 346.5 (477)

Василь Грудницький,*канд. юрид. наук, доцент кафедри економічної теорії,
державного управління та адміністрування
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»*

ЗБІР І АНАЛІЗ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО ЗЛОВЖИВАННЯ МОНОПОЛЬНИМ (ДОМІНУЮЧИМ) СТАНОВИЩЕМ

У статті розглянуто процес збору та аналізу доказів у справах про зловживання монопольним (домінуючим) становищем. Охарактеризовано основні види доказів та способи їх отримання. Запропоновано на основі зроблених висновків зміни до чинного законодавства України.

Ключові слова: зловживання монопольним (домінуючим) становищем, суб'єкт господарювання, антимонопольно-конкурентне законодавство, докази, інформація.

Постановка проблеми. При безпосередньому розгляді конкурентних справ судами та органами Антимонопольного комітету України однією із причин відсутності об'єктивного рішення по суті справи є незадовільна робота щодо збору та аналізу доказів у справі. А отже, учасник господарських відносин, постраждала сторона, позбавляється можливості захисту порушених прав чи ущемлених інтересів. Звідси – об'єктивність вирішення конкретної справи, пов'язаної зі зловживанням монопольним (домінуючим) становищем суб'єкта господарювання, безпосередньо залежить від всебічного процесу збору та аналізу доказів у справі. Підготовка і розгляд повної доказової бази слугує гарантією для винесення справедливого рішення.

Аналіз останніх досліджень. У цілому дослідженням проблеми зловживання монопольним (домінуючим) становищем займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: С. Валітов, Ю. Журик, С. Мельник, І. Князева, Є. Борзило та інші. Разом із тим окремого вивчення потребує саме процес збору та аналізу доказів у справах про зловживання монопольним (домінуючим) становищем суб'єктом господарювання на ринку.

Метою наукової статті є дослідження процесу збору та аналізу доказів у справах про зловживання монопольним (домінуючим) становищем та внесення пропозицій щодо вдосконалення антимонопольно-конкурентного законодавства.

У процесі проведення дослідження із визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку паралельно здійснюється збір і аналіз доказів по конкретній справі.

У загальному вигляді доказування є різновидом пізнання, яке включає діяльність органів Антимонопольного комітету України, суду, осіб, що беруть участь у справі, представників тощо.

У доказуванні органічно поєднуються дві рівноцінні сторони – розумова і практична. Розумова (логічна) сторона доказування підпорядкована законам логічного мислення, практична (процесуальна) діяльність, тобто процесуальні дії із доказування, підпорядковані правовим нормам і засновані на них.

Більшість учених згодні в тому, що доказування складається з: 1) визначення предмета доказування у справі, тобто визначення кола фактів, які мають значення для правильного вирішення справи; 2) збирання доказів, тобто процесуальні дії з виявлення, витребування і представлення доказів; 3) дослідження, перевірка доказів; 4) оцінка доказів [1, с. 147].

Згідно зі ст. 32 «Господарського процесуального кодексу України» доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку встановлюється наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи [2].

Потрібно також зазначити, що важливе місце у доказуванні займає предмет доказування – це сукупність фактів, установлення яких необхідне для прийняття законного й обґрунтованого рішення у справі [3, с. 131].

У вузькому значенні предмет доказування визначається як сукупність юридичних фактів матеріально-правового характеру, тобто фактів, з якими закон пов'язує виникнення, зміну і припинення правовідносин між сторонами і на які сторони поси-

лаються як на підставу своїх вимог і заперечень. Цей склад фактів визначається нормою права, яка регулює спірні правовідносини.

У широкому значенні предмет доказування включає не тільки юридичні факти, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, але й інші обставини, без встановлення яких неможливий правильний розгляд справи і виконання судом інших завдань господарського судочинства.

Після розгляду загальних понять і властивостей доказів потрібно звернути увагу на те, яким чином органи Антимонопольного комітету України проводять збір і аналіз доказів у справах про зловживання монопольним (домінуючим) становищем, адже первинний збір і аналіз доказів здійснюється саме органами АМКУ.

Так, С. С. Валітов зазначає, що правозастосовну діяльність антимонопольних органів умовно можна згрупувати у три основні стадії, які передбачають ряд взаємопов'язаних дій. Для нас інтерес становить перша стадія, оскільки вона безпосередньо стосується збору доказів.

На цій стадії відбувається встановлення фактичних обставин справи про порушення конкурентного законодавства: дослідження ринку, його товарних, територіальних і часових меж, визначення монопольного становища на ньому; дослідження фактів недопущення, усунення чи обмеження конкуренції або ущемлення прав споживачів; збір та аналіз документів за фактом порушення [4, с. 54]. Наприклад, якщо справа розпочата за ознаками зловживання монопольним становищем у вигляді встановлення таких цін, які неможливо було б встановити за умови існування значної конкуренції на ринку. Розпочинається збір інформації за цінами. Він включає порядок встановлення ціни і її застосування, порівняльний аналіз планової і фактичної калькуляції: витрат на сировину і матеріали, енергоносії і паливно-мастильні матеріали, накладні витрати [5, с. 89-94].

У процесі застосування норм законодавства про захист економічної конкуренції антимонопольні органи мають справу з багатьма фактами дійсності. Проте до фактичної сторони належать лише обставини справи.

Зміст фактів, які є обставинами справи, значною мірою залежить від підстави застосування юридичних норм. У разі розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції – це певні юридичні факти, які свідчать про неправомірні дії, правопорушення, у нашому випадку – про зловживання монопольним (домінуючим) становищем.

Встановлення фактичних обставин справи органічно пов'язане з аналізом фактів – процесом юридичного доказування. Під доказом, як уже зазначалося, розуміються будь-які фактичні дані, які дають можливість визначити наявність або відсутність порушення. Ці дані встановлюються такими засобами: поясненнями сторін і третіх осіб, поясненнями службових осіб і громадян, письмовими доказами, речовими доказами і висновками експертів.

Усі пояснення сторін, третіх осіб, службових чи посадових осіб та громадян, які містять дані, що свідчать про наявність чи відсутність порушення, фіксуються у протоколі.

Оскільки в законодавстві про захист економічної конкуренції не дається характеристика таким засобам збору даних, то потрібно було б у загальному вигляді дати пояснення щодо таких видів доказів, як письмові докази, речові докази і висновки експертів.

Так, письмові докази – це предмети, на яких за допомогою знаків втілена інформація (відомості) про факти, які мають значення для вирішення справи. Письмові докази можуть формуватися як до процесу (наприклад, договори, акти приймання-передачі), так і у зв'язку із судовим процесом (наприклад, довідки, розрахунки) [3, с. 136]. Письмові докази треба відрізнити від письмових пояснень. Письмові пояснення є формою викладення так званих особистих доказів, джерелом яких є фізичні особи [6, с. 90].

Речовими доказами є різні предмети й документи, які своїми властивостями, зовнішнім виглядом, змінами, місцем знаходження, належністю або іншими ознаками можуть підтвердити або спростувати наявність обставин, що мають значення для правильного вирішення справи [3, с. 137].

Досить поширеним видом доказів у діяльності органів Антимонопольного комітету України є документи. Документ – матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві. Виробником документів є юридична особа незалежно від форми власності або фізична особа, яка виготовляє (в тому числі публікує) різні види тиражованих документів [7].

У документі – письмовому доказі – інформація передається за допомогою знаків (цифр, букв тощо). У документі, що є речовим доказом, інформація міститься у вигляді матеріальних ознак, що сприймаються наочно. Тобто в першому випадку вони свідчать про факти, які цікавлять своїм змістом, а в другому – незвичайними, специфічними моментами (фальсифікація, підчистки тощо) [3, с. 138].

Наступним різновидом доказів у справах є висновок експерта. Для здійснення експертизи запрошується незалежний спеціаліст – особа, яка володіє спеціальними знаннями в тій чи іншій галузі. Органи Антимонопольного комітету України згідно зі ст. 43 Закону України «Про захист економічної конкуренції» за власною ініціативою чи за клопотанням особи, яка бере участь у справі, мають право призначити експертизу, про що видається відповідне розпорядження [8].

Призначаючи експертизу та встановлюючи коло питань, що слід поставити перед експертами, відповідний орган Антимонопольного комітету України зобов'язаний врахувати пропозиції сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. У розпорядженні про призначення експертизи зазначаються питання, на які потрібні висновки експертів, та особа, яка буде проводити експертизу.

Орган Антимонопольного комітету України, якщо це необхідно для дачі висновку, може надати експерту для ознайомлення матеріали справи. При цьому експерт не має права розголошувати інформацію з обмеженим доступом, а також інформацію, розголошення якої може завдати шкоди інтересам інших осіб, які беруть (брали) участь у справі, або перешкодити подальшому розгляду справи.

У разі необхідності проведення додаткових досліджень, а також у разі суперечливості висновків кількох експертів орган АМКУ може призначити додаткову або повторну експертизу.

Експерт має право заявляти клопотання про надання матеріалів, необхідних для дачі висновку, та вказувати у висновку на обставини, які мають значення для справи, але щодо яких йому не було поставлено запитань. Експерт має право відмовитися від дачі висновку, якщо наданих йому матеріалів бракує або якщо він не має необхідних знань для виконання покладеного на нього обов'язку.

Основна функція юридичних доказів полягає в тому, щоб встановити об'єктивну істину, а отже й обґрунтованість схвалюваного рішення у справі про порушення у вигляді зловживання монополією (домінуючим) становищем. Юридичні докази – це фактичні дані, що характеризуються як відомості про факти, обставини справи, які в загальному вигляді можна представити як поняття «інформація» [4, с. 54].

Збір інформації є основним способом отримання юридичних доказів у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції. Обов'язок надання

інформації антимонопольним органам регулюється ст. 22 і 22-1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» [9].

Окрім запиту інформації від суб'єкта господарювання – відповідача, органи АМКУ можуть звертатися з відповідними зверненнями і до суб'єктів господарювання стосовно яких не проводиться розслідування за фактом зловживання ними монополією (домінуючим) становищем.

Слід зауважити, що неподання інформації у встановлені строки, подання інформації у неповному обсязі, подання недостовірної інформації Антимонопольному комітету України і його територіальним відділенням є порушеннями законодавства про захист економічної конкуренції, передбаченими пп. 13, 14, 15 ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції», вчинення яких відповідно до ч. 2 ст. 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції» тягне за собою накладення штрафу.

Згідно зі ст. 41 Закону України «Про захист економічної конкуренції» збір доказів здійснюється Антимонопольним комітетом України, його територіальними відділеннями незалежно від місцезнаходження доказів.

Діяльність антимонопольних органів, спрямована на встановлення за допомогою юридичних доказів обставин справи, являє собою доказування. За своєю сутністю доказування є дослідницькою діяльністю, яка становить зміст опосередкованого юридичного пізнання. Її результатом має бути відтворення всіх обставин справи, які необхідні антимонопольним органам для застосування норм законодавства про захист економічної конкуренції (встановлення наявності або відсутності в діях суб'єкта господарювання, який займає монополією (домінуюче) становище, правопорушення) [4, с. 54].

Слід підкреслити, що доказова база залежить від різних факторів: як від виду зловживань монополією (домінуючим) становищем, так і від того, чи є суб'єкт господарювання природною монополією, має певну частку на ринку, входить до так званого колективного домінування тощо.

Слід також зазначити, що уповноважені особи Антимонопольного комітету України наділені повноваженнями щодо можливості вилучення доказів і накладення арешту.

Вилучення письмових і речових доказів, зокрема документів, предметів або носіїв інформації, які можуть бути доказами або джерелами доказів у справі про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, проводиться на підставі розпоря-

дження державного уповноваженого Комітету чи голови територіального відділення або уповноваженими ними працівниками Антимонопольного комітету України, його територіального відділення у разі, якщо:

– докази не було надано і є підстави вважати, що документи, предмети чи інші носії інформації, які можуть бути доказами чи джерелом доказів у справі, знаходяться у певному місці;

– існує загроза, що відповідні документи, предмети чи інші носії інформації можуть бути знищені.

У разі, якщо вилучити докази немає можливості, державний уповноважений, голова територіального відділення Антимонопольного комітету України чи уповноважені ним працівники Антимонопольного комітету України, його територіального відділення накладають арешт на предмети, документи, інші носії інформації, що можуть бути доказами чи джерелом доказів у справі.

Вилучення або накладення арешту на майно, предмети, документи, інші носії інформації проводиться в робочий час незалежно від місцезнаходження в тому числі в службових приміщеннях та транспортних засобах, що належать суб'єкту господарювання, на робочих місцях працівників на підставі розпорядження державного уповноваженого чи голови територіального відділення Антимонопольного комітету України; у місцях проживання та інших володіннях осіб – на підставі рішення господарського суду.

Висновки та пропозиції.

На основі вищевикладеного можна зробити такі висновки.

Збір і аналіз доказів у справах про зловживання монополією (домінуючим) становищем проводиться органами Антимонопольного комітету України. Доказова база не є вичерпною, вона залежить від різних факторів: як від самого виду зловживання, так і від виду монополії, домінуючого положення (будь-то природна монополія, частка суб'єкта на ринку, колективне домінування тощо).

Сам процес доказування є досить складним і передбачає встановлення фактичних обставин у конкретній справі, які б сприяли встановленню об'єктивної істини (підтверджували або спростовували наявність чи відсутність у діях суб'єкта господарювання зловживання монополією (домінуючим) становищем). Ці дані встановлюються такими засобами: поясненнями сторін і

третіх осіб, поясненнями службових осіб і громадян, письмовими доказами, речовими доказами і висновками експертів.

Одним з основних способів отримання даних по конкретній справі є отримання відділеннями АМКУ відповіді від суб'єктів господарювання на офіційні інформаційні запити.

З метою підвищення ефективності забезпечення отримання і збереження доказів по конкурентним справам необхідно виключити положення про те, що вилучення або накладення арешту проводиться лише в робочий час: оскільки докази у конкурентних справах є свідченням правомірних або протиправних дій суб'єкта господарювання, то їх отримання і збереження є необхідною умовою для об'єктивного розгляду відповідної справи, а коли є ризик їх знищення, то співробітники органів Антимонопольного комітету зобов'язані вжити заходів щодо їх збереження, навіть шляхом їх примусового вилучення, тому встановлення правила, що подібні дії можуть проводитися лише в робочий час, може бути перешкодою для вчинення дій, спрямованих на забезпечення збереження доказів. Також для самого суб'єкта господарювання більш зручним може бути неробочий час.

Також необхідно було би пункт 7 статті 7 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» – «у випадках та порядку, передбачених законом, проводити огляд службових приміщень та транспортних засобів суб'єктів господарювання – юридичних осіб, вилучати або накладати арешт на предмети, документи чи інші носії інформації, які можуть бути доказами або джерелом доказів у справі незалежно від їх місцезнаходження», – доповнити положенням: «...у місцях проживання та інших володіннях посадових осіб суб'єктів господарювання – на підставі рішення господарського суду».

Встановлення даної норми пов'язано з тим, що на практиці були прецеденти, коли суб'єкти господарювання переховували інформацію від органів Антимонопольного комітету України, наприклад справа по п. 1 ч. 2 ст. 13 встановлення таких цін чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було би встановити за умов існування значної конкуренції на ринку (порушення було у вигляді встановлення монополією високих цін). Суб'єкт господарювання не надавав інформацію щодо калькуляції, посилаючись на те, що він її втратив, а насправді інформацію було приховано з метою уникнення відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Васильев С. В. Гражданский процесс / С. В. Васильев. – Х. : Одиссей, 2007. – 512 с.
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
3. Господарське процесуальне право : підручник / [О. П. Подцерковний, О. О. Квасницька, Т. В. Степанова та ін.]; за ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Каргузова. – Х. : Одиссей, 2012. – 400 с.
4. Валитов С. С. Некоторые вопросы правоприменительной деятельности антимонопольных органов / С. С. Валитов // Экономика и право. – 2006. – № 3. – С. 53–57.
5. Валитов С. С. Конкурентне право України / С. С. Валитов. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 432 с.
6. Когут О. В. Докази у справах про недобросовісну конкуренцію / О. В. Когут // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 1. – С. 89–94.
7. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 595-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23. – Ст. 199.
8. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-14 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
9. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659 – XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 50. – Ст. 472.

В статье рассмотрен процесс сбора и анализа доказательств в делах о злоупотреблении монопольным (доминирующим) положением. Охарактеризованы основные виды доказательств и способы их получения. Предложены на основе сделанных выводов изменения в действующее законодательство Украины.

Ключевые слова: злоупотребление монопольным (доминирующим) положением, субъект хозяйствования, антимонопольно-конкурентное законодательство, доказательства, информация.

The article considers the process of collecting and analyzing evidence for cases involving monopoly (dominant) position abuse. Main types of evidence and ways of getting them are characterized. Amendments to the current legislation of Ukraine based on the findings are offered.

Key words: monopoly (dominant) position abuse, business entity, antimonopoly legislation, evidence, information.

